

Arbeidsmigratie naar Europa

Een economische verklaring van migratiestromen, 1980-2004

Bart Meuleman,¹ Tim Reeskens, Ann Trappers en Marc Hooghe

1. Inleiding

Sinds de jaren 1960 zijn de migratiestromen naar Europa ontegensprekelijk toegenomen. Volgens de schaarse vergelijkbare statistieken uit die tijd kenden België, Denemarken, Groot-Brittannië, Italië, Nederland, Spanje, Zweden en Zwitserland in 1960 een gezamenlijke instroom van 431.000 immigranten. Ondanks het feit dat verscheidene landen een restrictievere wetgeving aannamen in de vroege jaren 1970 (Castles & Miller 1994; Krieger 2004), nam de jaarlijkse migratie naar deze acht landen toe tot 533.000 personen in 1980 (Mitchell 1998). Sindsdien zijn immigratiecijfers alleen maar sneller gaan groeien: in 2004 bedroeg de gezamenlijke instroom in de hierboven opgesomde landen 1.759.000 personen (OECD 2006), wat een ruim vier maal sterkere instroom betekent dan in 1960. Op langere termijn zijn wettelijke obstakels er duidelijk niet in geslaagd te verhinderen dat een toenemend aantal migranten zich in Europa vestigt.

Deze toenemende migratiestromen bestaan voor een niet onbelangrijk deel uit arbeidsmigranten. Dat de landen van de EU-15 (zonder Griekenland, Zweden en Spanje) in 2002 ruim 830.000 arbeidsvergunningen toekenden aan personen van vreemde nationaliteit (OECD 2006), is hier een duidelijke indicatie van. In de toekomst zal het belang van arbeidsmigratie waarschijnlijk verder toenemen. Demografen verwachten dat – onder invloed van de oprukkende vergrijzing – de Europese bevolking op beroepsactieve leeftijd op korte termijn zal teruglopen, zowel in absolute als in relatieve cijfers. In enkele Europese landen, zoals Duitsland, Italië en Griekenland is dit proces reeds gestart (Hoge Raad voor de Werkgelegenheid 2004). Het aanwerven van buitenlandse arbeidskrachten wordt vaak voorgesteld als een mogelijke oplossing om de daling van de actieve bevolking af te remmen (Pedersen, Pytlikova & Smith 2004). Werkgevers

klagen nu reeds dat zgn. knelpuntvacatures niet ingevuld raken, en wijzen in de richting van arbeidsmigratie om deze gaten in de arbeidsmarkt op te vullen (Geets e.a. 2006).

Elke migratiebeweging houdt twee verschillende keuzes in: migranten beslissen enerzijds hun geboorteland te verlaten, en kiezen anderzijds een gastland of -regio uit waar ze zich proberen te vestigen. Naar de redenen om te migreren is reeds heel wat onderzoek verricht. Mensen verlaten hun geboorteland in de eerste plaats omdat ze elders betere levensomstandigheden verwachten (Hatton & Williamson 1994, 1998; Kalter 1998). Hiermee hebben we echter nog geen antwoord gegeven op de vraag waarom migratiestromen voornamelijk aangetrokken worden door bepaalde landen, en slechts in mindere mate door andere. In de voorbije decennia trokken voornamelijk Luxemburg, Zwitserland en Groot-Brittannië disproportioneel sterke immigratiestromen aan (relatief t.o.v. het bevolkingsaantal) (OECD 2006). Dergelijke immigratiepatronen zijn echter niet stabiel, maar ondergaan voortdurend evoluties. De jongste jaren, bijvoorbeeld, kende voornamelijk Zuid-Europa een sterk toenemende instroom van migranten (Venturini 2004). In dit artikel pogen we een antwoord te geven op de vraag waarom bepaalde landen op gegeven tijdstippen een sterkere instroom van migranten – en meer bepaald arbeidsmigranten – kennen.

In de literatuur vinden we ten minste drie verschillende verklaringen terug omtrent de aantrekkingskracht die landen uitoefenen op migratiestromen. *Economische theorieën* suggereren dat migratiestromen reageren op signalen van de economische situatie van het gastland, zoals de hoogte van de reële lonen, ruimte op de arbeidsmarkt (Borjas 1989) en sterke sociale zekerheidssystemen (Borjas 1999). De *historisch-structurele benadering* daarentegen, veronderstelt dat migratiestromen een weerspiegeling vormen van centrum-periferie relaties in het wereldsysteem: migratie zou voornamelijk plaatsvinden vanuit de periferie naar het kapitalistische centrum. Onder invloed van culturele banden die teruggaan op de koloniale periode, zouden migranten in de eerste plaats door de vroegere koloniserende macht aangetrokken worden (Portes & Rumbaut 1996; Massey e.a. 1998). Volgens de *sociale netwerk-theorie* tenslotte, trekken immigranten voornamelijk naar landen waar zich reeds andere migranten van dezelfde etnische groep gevestigd hebben. Dit proces van kettingmigratie leidt tot het ontstaan van netwerken die het voor toekomstige migranten aanzienlijk makkelijker maken om zich te vestigen (Massey e.a. 1998). Hoewel deze theorieën in de eerste plaats ontwikkeld werden om migratiestromen in het algemeen te verklaren, kunnen ze mutatis mutandis ook op arbeidsmigratie worden toegepast.

In deze bijdrage ligt de focus in de eerste plaats op economische migratietheorieën. We maken gebruik van economische data op nationaal niveau om de wijzigende patronen in arbeidsmigratiestromen te verklaren. De keuze voor een economische benadering is theoretisch verantwoord: gegeven het specifieke

ke karakter van arbeidsmigratie bezit deze economische benadering een grote theoretische relevantie. In het kader van dit themanummer willen we dan ook vooral de aandacht richten op deze economische verklaringen. Met deze keuze willen we echter geenszins suggereren dat andere benadering niet zinvol zouden zijn of geen bestaansrecht hebben. In een vorige studie (Hooghe e.a. in druk) hebben we d.m.v. vergelijkbare analysetechnieken diverse verklaringen voor migratie tegen elkaar afgetest.

Om deze economische theorieën empirisch te testen maken we gebruik van een dataset met macro-gegevens over 17 Europese landen.² Door deze variëteit aan landen heeft onze analyse een breder gezichtsveld dan vorige onderzoeken, die zich tot een welbepaald land of etnische groep beperkten (voor uitzonderingen, zie Jennissen 2004; Pedersen, Pytlikova & Smith 2004; Hooghe e.a. in druk). Voor elk van de 17 landen beschikken we over een – weliswaar vaak onvolledige – tijdsreeks (1980-2004) m.b.t. het jaarlijkse aantal uitgereikte arbeidsvergunningen. Omdat we een periode van 25 jaar in ogenschouw nemen, is de kans eerder klein dat de resultaten vertekend worden door fenomenen van voorbijgaande aard, en deze tijdsreeksen fungeren dan ook als afhankelijke variabele in onze analyse. Bij ons weten is dit de eerste studie die voor een groot aantal landen en dergelijke tijdsspanne op systematische wijze gegevens m.b.t. arbeidsmigratie onder de loep neemt. We indiceren arbeidsmigratie aan de hand van gegevens m.b.t. het jaarlijks aantal uitgereikte arbeidsvergunningen. Omwille van de keuze om met cijfers over arbeidsvergunningen te werken, beperken we ons wel tot een specifiek segment van de arbeidsmigratie, nl. de arbeidsmigratie die via arbeidsvergunningen verloopt. Arbeidsmigranten die de nationaliteit verwerven en bijgevolg geen vergunning meer nodig hebben of personen die zwartwerk of arbeid waarvoor geen vergunning nodig is uitoefenen, vallen buiten het bestek van deze studie.

We beginnen dit artikel met een overzicht van de voornaamste economische migratietheorieën, waaruit een aantal concrete onderzoekshypothesen worden afgeleid. Vervolgens geven we een gedetailleerde beschrijving van de evolutie van het aantal uitgereikte arbeidsvergunningen in de 17 landen in deze studie. Ten slotte stellen we een economisch model op dat de bedoeling heeft de geobserveerde patronen in het aantal arbeidsvergunningen te verklaren.

2. Literatuuroverzicht en hypothesen

2.1 Economische migratietheorie: het push-pull denkkader

De neoklassieke economische benadering vormt waarschijnlijk de oudste systematische verklaring voor migratiestromen. Overzichten van migratietheorieën beginnen dan ook stevast met dit theoretisch kader uit de jaren 1960-

70, dat zijn oorsprong vindt in het liberaal economisch denken uit de 19^e eeuw (Castles & Miller 1994, 22-24). De neoklassieke benadering vertrekt vanuit de veronderstelling dat individuen rationeel handelende actoren zijn die naar nutsmaximalisatie streven. Dit theoretisch kader voorspelt dat individuen zullen migreren wanneer een kosten-baten analyse uitwijst dat migratie een positieve *return* met zich meebrengt (Massey e.a. 1993, 434). Verschillende auteurs hebben gepoogd de factoren die deze opbrengst beïnvloeden in exacte formules te gieten (zie bijvoorbeeld Borjas 1989; Massey e.a. 1993). Deze theorieën worden ook wel eens *push-pull* theorieën genoemd, omdat deze benadering er van uitgaat dat de oorsprong van migratie ligt in de combinatie van push-factoren, die migranten ertoe aanzetten om hun geboorteland te verlaten, en pull-factoren, die migranten ertoe bewegen naar bepaalde landen te trekken.

In haar oorspronkelijke versie concentreert de neoklassieke economische theorie zich voornamelijk op internationale loonverschillen. Het is voordelig te migreren indien het verschil tussen het reële loon in gast- en moederland, gesommeerd over de ganse loopbaan, groter is dan de kosten die migratie met zich meebrengt (Borjas 1989, 463). Vanuit deze optiek kan migratie gezien worden als een investering in menselijk kapitaal, die op termijn een hoger loon oplevert (Jennissen 2004). Het geheel van beslissingen op micro-niveau zou uiteindelijk leiden tot een macro-evenwicht op de arbeidsmarkt. Migratiestromen bewegen immers van landen met een relatief overschot aan arbeidskrachten en – daaruit volgend – lage lonen naar landen met een krappe arbeidsmarkt en hoge lonen (Massey e.a. 1993). Migratie wordt m.a.w. geconcipeerd als een regulator die via het prijsmechanisme vraag en aanbod op de arbeidsmarkt op elkaar afstemt (DaVanzo 1978; Borjas 1995; Feld 2005). Vanuit een neoklassiek gezichtspunt zijn migratiestromen tijdelijke fenomenen, die uitdoven zodra de loonverschillen verdwenen zijn (Massey e.a. 1993).

Om een aantal evidente tekortkomingen van deze neoklassieke economische benadering te verhelpen, werden meer recent een aantal aanvullingen op de theorie geformuleerd. Keynesiaanse economen, bijvoorbeeld, leverden kritiek op het feit dat de neoklassieke benadering sterk op het *reële* loon focust. In de Keynesiaanse visie is geld niet enkel een ruilmiddel, maar vervult het ook de functie van spaarmiddel. Met het oog op remigratie of het opsturen van *remittances* zouden migranten ook rekening houden met het *nominale* loon in het gastland. Migratie hoeft dan ook niet per se in het verdwijnen van internationale loonverschillen te resulteren, maar elimineert in de eerste plaats verschillen in de werkloosheidsgraad (Jennissen 2004).

Ook de duale arbeidsmarkttheorie (Piore 1979) benadrukt de impact van (gebrek aan) werkgelegenheid op migratiestromen. Dit theoretisch kader vertrekt van de vaststelling dat arbeidsmarkten opgedeeld kunnen worden in een kapitaalsintensief primair segment met hoge lonen en goede arbeidsvoorwaarden en een arbeidsintensief secundair segment met lage lonen en minder gunstige

werkomstandigheden. In hoogontwikkelde industrielanden zou een vrijwel voortdurende behoefte bestaan aan arbeidskrachten voor het secundaire segment. Deze behoefte wordt o.a. aangestuurd door algemene tekorten op de arbeidsmarkt, waardoor in de eerste plaats betrekkingen onderaan de hiërarchie vrijkomen. Omdat de plaatselijke bevolking niet langer bereid is deze jobs – die ervaren worden als te onaangenaam of te slecht betaald – uit te voeren, wordt beroep gedaan op buitenlandse arbeidskrachten. Deze tendens versterkt de tweedeling van de arbeidsmarkt: de jobs die deel uitmaken van het secundaire segment raken geassocieerd met de arbeidsmigranten, waardoor de autochtone bevolking nog minder geneigd is ze aan te nemen. Echter, lang niet alle migratie komt tot stand als gevolg van het aanbod op de arbeidsmarkt; de duale arbeidsmarkttheorie verklaart dan ook noodzakelijkerwijs slechts een deel van de internationale arbeidsmigratie (Arango 2000, 290).

De theorie die bekend staat als *new economics of labour migration* (Stark & Bloom 1985) legt de migratiebeslissing niet zozeer bij individuen dan wel bij huishoudens. Deze huishoudens zijn er niet enkel op uit om hun inkomen te maximaliseren, maar houden ook rekening met de risico's verbonden aan verschillende beslissingen (Massey e.a. 1993). Tengevolge van deze risico-aversie oefenen ook tal van factoren buiten de arbeidsmarkt een invloed uit op arbeidsmigratie. Borjas (1999) bijvoorbeeld, ziet de mate waarin een sociaal zekerheidssysteem uitgebouwd is als een belangrijke pull-factor voor migratie in het algemeen, en spreekt in dit kader zelfs van *welfare magnets*. Ook al hebben arbeidsmigranten in eerste instantie slechts een beperktere toegang tot de sociale zekerheid, toch bezit de factor sociale zekerheid ook voor arbeidsmigratie een zekere relevantie. Arbeidsmigranten zouden hun beslissingen immers over een tijdshorizon van een gans mensenleven nemen (Borjas 1989; Massey e.a. 1993). Het is niet denkbeeldig dat heel wat arbeidsmigranten hun (tijdelijke) vergunning als een opstap zien naar permanent verblijf. Indien arbeidsmigranten inderdaad rekening houden met risico's als werkloosheid, ziekte en ouderdom, dan is de sterkte van het sociaal zekerheidssysteem een niet onbelangrijke factor in de te verwachten inkomsten.

2.2 Kritiek op economische migratietheorie

Het push-pull kader is – terecht overigens – het voorwerp geworden van heel wat kritiek. Precies omdat ze de mens reduceert tot een rationeel individu dat enkel op nutsmaximalisatie gericht is, biedt economische theorie een te eng denkkader om een complex fenomeen als migratie ten volle te vatten. De sociale en politieke context waarbinnen migratiestromen zich bewegen, wordt volledig uit het oog verloren. Verschillen in loon en werkloosheid op zich volstaan immers in veel gevallen niet als verklaring voor het op gang komen van migratie. Vaak liggen bestaande contacten tussen het land van oorsprong en dat van

bestemming mee ten grondslag aan migratieprocessen. Deze contacten hebben in de loop van de geschiedenis de vorm aangenomen van onder meer slavenhandel en kolonisatie, maar ook van actieve rekrutering van arbeidskrachten en de verspreiding van informatie en consumptiepatronen (Portes & Böröcz 1989, 608).

Ook de aanwezigheid van immigrantengemeenschappen van dezelfde etnische groep (Massey e.a. 1998) kan een belangrijke factor zijn in de besluitvorming van migranten en wordt met name aangevoerd als verklarende factor voor de instandhouding en zelfs institutionalisering van bepaalde migratiestromen. Onderzoek van Pedersen, Pytlikova & Smith (2004, 28) heeft aangetoond dat aanwezige netwerken een belangrijke positieve invloed hebben op de huidige immigratiestromen. (Voor een vergelijking van economie, koloniale banden en co-ethnische gemeenschappen als verklaringsschema's voor immigratie, zie Pedersen, Pytlikova & Smith 2004, Hooghe e.a. in druk)

Daarenboven heeft de klassieke economische migratietheorie geen aandacht voor de wijze waarop de overheden – al dan niet met succes – ingrijpen op migratiestromen. De omvang van immigratiestromen is niet louter afhankelijk van het aantal individuen dat beslist naar een bepaald land te migreren. Zeker in de huidige Europese context, waarin het aantal kandidaat-immigranten groter is dan de vraag, vervult de overheid vaak de rol van poortwachter die via wetgeving of administratieve processen bepaalt hoeveel personen via de legale poort het land binnen komen. Evenmin heeft de economische theorie aandacht voor historische omwentelingen die een invloed hebben op migratiestromen.

Ook vanuit empirische hoek werd kritiek geleverd op de economische migratietheorie. Uit de praktijk blijkt dat migranten niet zozeer afkomstig zijn uit de allerarmste gebieden – zoals de economische theorie voorspelt – maar eerder uit regio's die snelle sociale en economische veranderingen ondergaan (Castles & Miller 1994, 22). Op basis van push-pull theorieën zou men eveneens kunnen verwachten dat de Scandinavische landen – die wat levensstandaard betreft tot de wereldtop behoren – een disproportioneel groot aantal migranten aantrekken. Echter, de empirie toont het tegendeel aan (Bengtsson e.a. 2005). De jongste jaren kennen vooral de Zuid-Europese landen een sterk toenemende instroom van migranten (Venturini 2004), terwijl de levensstandaard daar gevoelig lager ligt dan in Scandinavië. Ook in bepaalde Oost-Europese landen, zoals Tsjechië, zit de instroom van immigranten recentelijk in de lift (OECD 2006). Daarenboven slaagt economische migratietheorie er niet in een afdoende verklaring te geven voor verschillen tussen landen, verschillen tussen individuen en de persistentie van bepaalde migratiestromen waarvan de oorspronkelijke oorzaken verdwenen of verminderd zijn (Portes & Böröcz 1989).

2.3 Onderzoekshypothesen

Ondanks deze terechte kritieken is het niet wenselijk de economische migratietheorie volledig naar de prullenmand te verwijzen. Het push-pull denkkader biedt misschien geen goede beschrijving van *alle* facetten van het migratieproces, maar ze bevat ontegensprekelijk waardevolle elementen, die op zijn minst een deel van het migratieverhaal kunnen verklaren (Jennissen 2004, 31). Bovendien leent deze theorie zich uitstekend voor empirische toetsing, aangezien ze een aantal zeer concrete hypothesen vooropstelt. We zijn er dan ook van overtuigd dat een empirische test van de economische theorie kan bijdragen tot een beter begrip van arbeidsmigratiestromen. Waar mogelijk zullen we de link proberen te leggen met de rol van de overheid en historische gebeurtenissen.

In dit artikel ligt de nadruk op de zgn. pull-factoren. Aangezien gedetailleerde gegevens over de herkomst van arbeidsmigranten niet voorhanden zijn, is het een bijzonder moeilijke taak ook push-factoren – dit zijn kenmerken van het moederland – op te nemen. De focus op pull-factoren is echter ook theoretisch verantwoord. Volgens de duale arbeidsmarkttheorie zijn alleen pull-factoren van wezenlijk belang, omdat hoogontwikkelde industrielanden een vrijwel voortdurende behoefte aan de import van buitenlandse arbeidskrachten kennen.

Een eerste hypothese luidt dat hogere lonen arbeidsmigratie aantrekken. Deze hypothese volgt rechte lijnen uit de oorspronkelijke versie van de neoklassieke benadering: hoe hoger de verwachte lonen, hoe groter de kans dat de opbrengsten van migratie boven de migratiekosten uitkomen. Een tweede hypothese, afgeleid uit Keynesiaanse theorie en de duale arbeidsmarkttheorie, relateert de instroom van arbeidsmigranten aan werkgelegenheid. Een hogere werkloosheidsgraad zou leiden tot een beperktere instroom van arbeidsmigranten. Een grotere kans op werkloosheid verkleint de verwachte opbrengsten van migratie immers gevoelig. De derde hypothese stelt voorop dat een sterk sociaal zekerheidssysteem arbeidsmigratie aantrekt. Op langere termijn kan sociale zekerheid arbeidsmigranten een mogelijkheid bieden om de gevolgen van risico's, zoals werkloosheid, ziekte of ouderdom, te ontlopen. Onderzoek naar de rol van sociale zekerheid als pull-factor voor migratie bezit een bijzondere relevantie. Borjas (1999, 607) wijst erop dat de weer toenemende immigratie naar de Verenigde Staten daar leidt tot "*widespread concern*" dat deze migratie het voortbestaan van de welvaartsstaat in gevaar brengt. Vanuit een negatieve visie op immigratie zien ook heel wat West-Europeanen immigranten als een bedreiging voor de sociale zekerheid (Meuleman e.a. 2006). Ten vierde voorspelt de economische theorie dat (arbeids)migratiestromen zich richten op landen die gekenmerkt worden door een *bloeiende economische situatie*. Een economie in expansie biedt nieuwkomers meer mogelijkheden dan een stagnerende economie (Borjas 1989; Stark 1991).

Samenvattend: in deze bijdrage zullen volgende vier onderzoekshypothesen getest worden.

Hypothese 1: Hogere lonen trekken arbeidsmigratie aan.

Hypothese 2: Een hoge werkloosheid remt de instroom van arbeidsmigranten af.

Hypothese 3: Een sterk sociale zekerheidssysteem leidt tot sterkere arbeidsmigratie.

Hypothese 4: Economische groei trekt arbeidsmigratie aan.

3. Arbeidsmigratie naar Europa: het aantal uitgereikte arbeidsvergunningen

Sinds het begin van de jaren 1980 is de OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) sterk betrokken bij het verzamelen van internationale migratiestatistieken. Aangezien arbeidsmarktprocessen altijd al centraal stonden in het interesseveld van de OECD, is het niet verwonderlijk dat deze organisatie ook statistieken m.b.t. de instroom van buitenlandse arbeidskrachten publiceert. Als indicator voor de instroom van arbeidsmigranten maakt de OECD gebruik van het aantal arbeidsvergunningen dat door verschillende landen afgeleverd wordt. Voor 17 Europese landen is een – weliswaar vaak onvolledige – tijdsreeks beschikbaar die weergeeft hoeveel arbeidsvergunningen jaarlijks uitgereikt werden tussen 1980 en 2004. Bij ons weten is dit de enige bron die een dergelijke rijkdom biedt aan comparatieve gegevens m.b.t. arbeidsmigratie.

Het gebruik van het aantal uitgereikte arbeidsvergunningen als indicator voor arbeidsmigratie is echter niet onproblematisch. Zo omvatten de statistieken slechts een bepaald segment van de totale arbeidsmigratie. Een aantal categorieën van werknemers is vrijgesteld van een werkvergunning. Hier zijn er onderlinge verschillen tussen de onderzochte landen, maar in alle EU-landen geldt de vrijstelling voor EU-burgers (behalve in de gevallen waar er tijdelijke beperkingen gelden voor nieuwe EU-lidstaten), en verder worden er overal uitzonderingen gemaakt voor diplomaten en bepaalde categorieën van werknemers die minder dan een jaar in het land blijven. Deze arbeidsmigranten zijn dan ook ofwel niet opgenomen in de statistieken, of hun aantal wordt slechts geschat. Uiteraard zijn migranten die zich verplicht zien om zwartwerk uit te voeren omdat ze geen aanspraak kunnen maken op een arbeidsvergunning evenmin in de statistieken opgenomen. Daarnaast kunnen arbeidsvergunningen uitgereikt worden aan personen met een andere nationaliteit die reeds een langere periode in het land aanwezig zijn, en dus strikt genomen geen arbeidsmigranten zijn. Tenslotte kunnen meerdere arbeidsvergunningen aan één enkele persoon uitgereikt worden als deze bij meerdere werkgevers tewerkgesteld

is. Het moge dan ook duidelijk zijn dat de OECD-cijfers niet volledig samenvallen met de instroom van buitenlandse werknemers.

Daarnaast kunnen zich problemen voordoen op het vlak van de internationale vergelijkbaarheid van de gegevens. Ondanks inspanningen van organisaties zoals OECD om tot gestandaardiseerde migratiestatistieken te komen, blijft het een moeilijke klus om betrouwbare en vergelijkbare cijfers over arbeidsmigranten te verzamelen (Lemaître 2005). De belangrijkste reden hiervoor is dat in elk land verschillende wettelijke regelingen en procedures van kracht zijn voor het uitreiken van arbeidsvergunningen. Aan het ontvangen van een werkvergunning zijn steeds een aantal voorwaarden verbonden die voor alle landen gemeenschappelijk zijn. Steeds terugkerende criteria zijn dat men als toekomstig werknemer een concrete werkaanbieding moet kunnen voorleggen, en dat men als werkgever moet kunnen bewijzen dat er onvoldoende lokale gegadigden zijn om de arbeidsplaats in kwestie op te vullen. Maar de precieze invulling van de voorwaarden verschilt enigszins van land tot land. Sommige landen nemen zowel tijdelijke of voorlopige als permanente verblijfsvergunningen op in de statistieken, andere slechts een van beide categorieën. In een beperkt aantal landen worden ook hernieuwingen van arbeidskaarten in de statistieken meegeteld (dit is bijvoorbeeld het geval voor Hongarije en Ierland). Enkele landen meten de instroom van buitenlandse arbeidskrachten aan de hand van verblijfsvergunningen uitgereikt op basis van werk (Finland, Denemarken) of aan werkende of werkzoekende migranten (Portugal).³

Ondanks deze beperkingen zijn we er toch van overtuigd dat de OECD-gegevensbank indicatief is voor de belangrijkste algemene patronen in arbeidsmigratie naar Europese landen. We nemen een pragmatische houding aan, die vertrekt vanuit de veronderstelling dat de onderzoekspraktijk zal uitwijzen of de kwaliteit van de OECD-gegevens voldoende goed is. Als de analyse aan toont dat de instroomstatistieken systematisch samenhangen met economische variabelen, dan is dit een aanwijzing dat de foutenmarges in de gegevens voldoende stabiel zijn over tijd en landen heen. Wanneer de fouten een volledig willekeurig patroon zouden hebben, zou men immers verwachten dat het helemaal onmogelijk is om systematische patronen te ontdekken.

Tabel 1 vat de gegevens m.b.t. het jaarlijkse aantal toegekende arbeidsvergunningen samen. De tabel bevat, telkens gemiddeld over een periode van vijf jaar, het jaarlijkse aantal arbeidsvergunningen dat afgeleverd werd. De mate waarin immigranten op de arbeidsmarkt toegelaten worden, verschilt bijzonder sterk van land tot land. Tussen 2000 en 2004 reikte Denemarken gemiddeld 4.020 arbeidskaarten per jaar uit. In diezelfde periode bedroeg het aantal arbeidsvergunningen in Duitsland bijna het honderdvoud hiervan (gemiddeld 366.820 per jaar). Hiermee neemt Duitsland meer dan een derde van het totale aantal arbeidsvergunningen in Europa voor zijn rekening. Andere landen die recentelijk een groot aantal arbeidsvergunningen afleverden, zijn Groot-Brit-

tannië (gemiddeld 82.720 per jaar tussen 2000 en 2004), Italië (96.500) en Spanje (74.600). België maakt slechts in veel kleinere mate gebruik van arbeidsmigratie: tussen 2000 en 2004 bedroeg het aantal arbeidsvergunningen slechts 6.020 per jaar. Hiermee kende België in deze periode de op één na kleinste instroom. Nederland was in de periode 2000-2004 goed voor bijna 34.920 arbeidskaarten per jaar.

In dezelfde tabel zien we dat de instroom van arbeidsmigranten niet stabiel gebleven is tussen 1980 en 2004. Er is een duidelijke opwaartse trend merkbaar: voor de meeste landen is het aantal arbeidsmigranten dat in 2004 aan de slag ging een veelvoud van het aantal tien of twintig jaar geleden. Duitsland⁴ spant de kroon wat de toename van het aantal arbeidsvergunningen in absolute cijfers betreft. In de eerste helft van de jaren 1980 werden er gemiddeld 40.000 vergunningen uitgereikt per jaar; voor de periode 2000-2004 is dit jaarlijkse gemiddelde gestegen tot 360.000 en dus bijna vertienvoudigd. Ook in Groot-Brittannië, Italië en Portugal – niet toevallig de landen die momenteel de grootste instroom kennen – doet zich een steile klim van het aantal arbeidsvergunningen voor. In België en Nederland zien we eveneens een opwaartse trend, zij het minder uitgesproken. Slechts in twee landen, nl. Frankrijk en Oostenrijk, is er in de periode 1980-2004 eerder sprake van een daling van het aantal arbeidsvergunningen. In de eerste helft van de jaren 1980 leverde Frankrijk gemiddeld 35.180 arbeidsvergunningen af, bijna evenveel als Duitsland. In de periode 2000-2004 is dit aantal echter teruggelopen tot 29.330 per jaar.

Tabel 1. Aantal uitgereikte arbeidsvergunningen aan vreemdelingen (x1000) – periode 1980-2004.

Land	Jaarlijks gemiddelde over de periode...					Jaarlijkse trend ^b
	80-84	85-89	90-94	95-99	00-04	
<i>België</i>	2,62	2,60	4,48 ^a	4,70	6,02	+ 0,18
<i>Denemarken</i>	–	2,90 ^a	2,36	2,88	4,02	+ 0,11
<i>Duitsland</i>	40,86	52,78	267,06	279,82	366,82	+ 17,22
<i>Finland</i>	–	–	–	–	13,16	+ 0,73
<i>Frankrijk</i>	35,18	11,72	26,60	17,42	29,33 ^a	–0,29
<i>Groot-Brittannië</i>	16,34	20,43 ^a	–	32,36	82,72	+ 2,86
<i>Hongarije</i>	–	25,30 ^a	31,26	20,96	54,78	+ 2,05
<i>Ierland</i>	–	1,20 ^a	3,48	4,92	35,28	+ 2,80
<i>Italië</i>	–	–	–	21,50 ^a	96,50 ^a	+ 30,60
<i>Luxemburg</i>	4,00 ^a	10,62	16,28	19,92	24,04	+ 0,96
<i>Nederland</i>	–	–	–	14,08 ^a	34,92	+ 4,48
<i>Noorwegen</i>	–	–	–	15,30 ^a	23,56	+ 3,52
<i>Oostenrijk</i>	36,12	24,36	57,74	16,12	25,18	–0,74
<i>Polen</i>	–	–	–	14,32	17,76	+ 0,64
<i>Portugal</i>	–	–	–	2,36	42,72	+ 4,70
<i>Spanje</i>	–	–	33,78	40,10	74,60 ^a	+ 2,50
<i>Zwitserland</i>	29,98	32,04	38,52	26,98	38,28	+ 0,20

a Het vijfjaarlijkse gemiddelde werd berekend op een onvolledige reeks.

b Gebaseerd op een lineaire regressie van de tijdsreeks per land.

In Tabel 1 werden enkel absolute cijfers weergegeven. Van deze cijfers kan echter onmogelijk afgeleid worden of bepaalde landen een disproportioneel groot aantal arbeidsmigranten tewerk stellen. Het is immers logisch dat op de arbeidsmarkt van grote landen zoals Duitsland of Italië meer arbeidsmigranten actief zijn dan in landen als Luxemburg of Ierland. Om de instroom in verschillende landen met elkaar te vergelijken, is het aangewezen het aantal arbeidsvergunningen relatief t.o.v. het inwonersaantal te bekijken. Tabel 2 geeft voor de 17 landen een overzicht van het aantal arbeidsvergunningen per 1000 inwoners (gerangschikt op het gemiddelde over de periode 2000-2004). Relatief t.o.v. het inwonersaantal reikt Luxemburg veruit het grootste aantal arbeidskaarten uit. Tussen 2000 en 2004 leverde Luxemburg jaarlijks gemiddeld 54,29 arbeidskaarten per 1000 inwoners af. Het verschil met de overige landen is aanzienlijk. Voor Ierland, het land met de tweede sterkste instroom, bedraagt dit aantal in dezelfde periode slechts 9,01. De topvijf wordt vervolledigd door Hongarije (5,39), Zwitserland (5,27) en Noorwegen (5,19). De hoge rangschikking van Ierland en Hongarije kan wellicht voor een deel verklaard worden door het feit

dat deze landen ook hernieuwingen van arbeidsvergunningen in de statistieken opnemen. De landen die in absolute cijfers de sterkste instroom kenden (Duitsland, Groot-Brittannië, Italië en Spanje), bekleden slechts een plaats in de middenmoot wanneer we relatieve cijfers beschouwen. België vinden we terug onderaan de rangschikking, met slechts 0,58 arbeidsvergunningen per 1000 inwoners. Nederland reikte in de periode 2000-2004 relatief gezien vier maal zoveel arbeidsvergunningen uit als België. Deze cijfers geven waarschijnlijk een overdreven voorstelling van de verschillen tussen België en Nederland, aangezien de Nederlandse statistieken ook tijdelijke arbeidsvergunningen bevatten.

Opnieuw blijkt de volgorde niet stabiel te zijn over de tijd. Landen zoals Ierland en Portugal hebben in de jongste jaren een steile klim gemaakt in de rangschikking. Oostenrijk, daarentegen, stond begin jaren 1980 aan de top wat betreft het relatieve aantal arbeidsvergunningen, terwijl het land nu ergens in de middenmoot is teruggezakt.

Tabel 2. Aantal uitgereikte arbeidsvergunningen per 1000 inwoners - periode 1980-2004.

Land	Jaarlijks gemiddelde over de periode...					Jaarlijkse trend ^b
	80-84	85-89	90-94	95-99	00-04	
<i>Luxemburg</i>	10,94 ^a	28,64	41,81	47,70	54,29	+ 1,95
<i>Ierland</i>	-	0,34 ^a	0,98	1,34	9,01	+ 0,71
<i>Hongarije</i>	-	2,43 ^a	3,01	2,04	5,39	+ 0,21
<i>Zwitserland</i>	4,71	4,90	5,66	3,81	5,27	-0,00
<i>Noorwegen</i>	-	-	-	3,44 ^a	5,19	+ 0,75
<i>Duitsland</i>	0,52	0,68	3,32	3,42	4,45	+ 0,21
<i>Portugal</i>	-	-	-	0,23	4,15	+ 0,45
<i>Oostenrijk</i>	4,78	3,22	7,45	2,02	3,12	-0,11
<i>Finland</i>	-	-	-	-	2,53	+ 0,13
<i>Nederland</i>	-	-	-	0,90 ^a	2,17	+ 0,27
<i>Spanje</i>	-	-	0,87	1,01	1,79 ^a	+ 0,06
<i>Italië</i>	-	-	-	0,38 ^a	1,69 ^a	+ 0,54
<i>Groot-Brittannië</i>	0,29	0,36 ^a	-	0,56	1,40	+ 0,05
<i>Denemarken</i>	-	0,57 ^a	0,46	0,55	0,75	+ 0,02
<i>België</i>	0,27	0,26	0,45 ^a	0,46	0,58	+ 0,02
<i>Frankrijk</i>	0,63	0,20	0,45	0,29	0,48 ^a	-0,01
<i>Polen</i>	-	-	-	0,37	0,46	+ 0,02

a Het vijfjaarlijkse gemiddelde werd berekend op een onvolledige reeks.

b Gebaseerd op een lineaire regressie van de tijdsreeks per land.

Hoe de instroom van arbeidsmigranten zich precies ontwikkelde gedurende de periode 1980-2004 is sterk afhankelijk van land tot land. Figuur 1 geeft voor elk land afzonderlijk de evolutie van het aantal arbeidsvergunningen per 1000 inwoners weer. Om de gegevens zo inzichtelijk mogelijk voor te stellen, werden de 17 tijdsreeksen over vier panelen verdeeld.

In veel landen is een opwaartse trend merkbaar, maar er zijn grote internationale verschillen wat betreft het tijdstip waarop deze trend zich doorzet. Paneel a bevat de Duitstalige en Oost-Europese landen. Met uitzondering van Polen vertonen deze landen opvallende gelijkenissen. In de eerste helft van de jaren 1990 kende de regio een plotse toename van het aantal arbeidsvergunningen.⁵ De verklaring voor deze opstoot moet gezocht worden bij de destabilisatie van Oost-Europa in deze periode. De val van de Berlijnse muur, het einde van het regime van Ceausescu in Roemenië en de oorlog in ex-Joegoslavië hebben migratiestromen in gang gezet die zich onder andere vertaalden in toenemende arbeidsmigratie naar Centraal-Europa en Oost-Europa. In Oostenrijk viel de ineenstorting van het communistisch systeem in een aantal buurlanden samen met een periode van economische opbloei, wat leidde tot een verdubbeling van het aantal vreemdelingen in de periode 1989-1993. Om het tij te keren voerde de regering overigens een quotasysteem in voor werkvergunningen (1990) en enkele jaren later ook voor verblijfsvergunningen.⁶ Midden jaren 1990 kende de relatieve instroom van arbeidsmigranten in deze regio een terugval, om daarna terug in stijgende lijn te gaan.

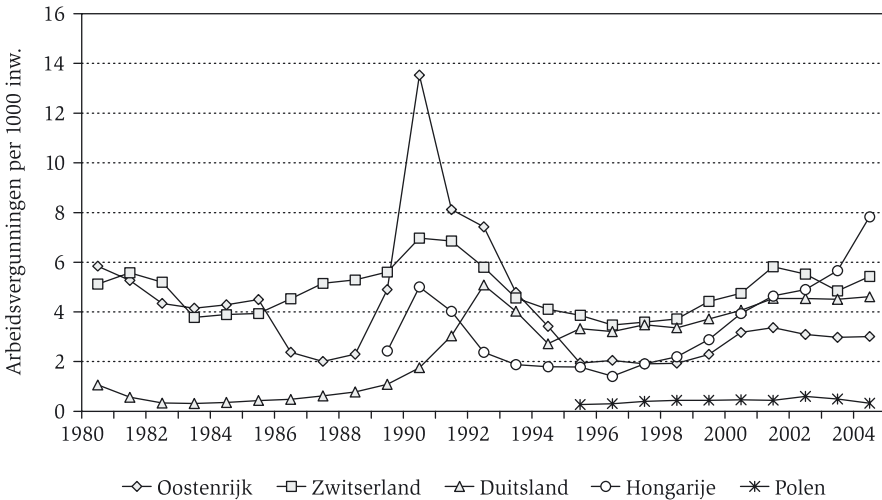
In de Noord-Europese landen (paneel b) bleef het aantal uitgereikte arbeidsvergunningen tot de late jaren 1990 op een stabiel en laag niveau. De kentering kwam er tussen 1996 en 1998, toen landen zoals Nederland, Groot-Brittannië en Noorwegen een aanzienlijke stijging van het aantal arbeidsvergunningen kenden. Vooral de recente sterke toename in Noorwegen valt hier op; allicht heeft dit iets te maken met de nieuwe wetgeving die van kracht werd op 1 januari 2002 en de toegang tot een werkvergunning vergemakkelijkte, vooral voor specialisten van buiten de Europese Economische Ruimte (EEA). Volgens de meest recente gegevens lijkt deze stijging wel af te vlakken.

Ook Italië (paneel d), Portugal en Ierland (paneel c) oefenen sinds 2000 een toenemende aantrekkingskracht op arbeidsmigranten uit. Luxemburg (paneel c) is het enige land dat een vrij constant stijgend aantal arbeidsvergunningen kende gedurende de ganse observatieperiode.

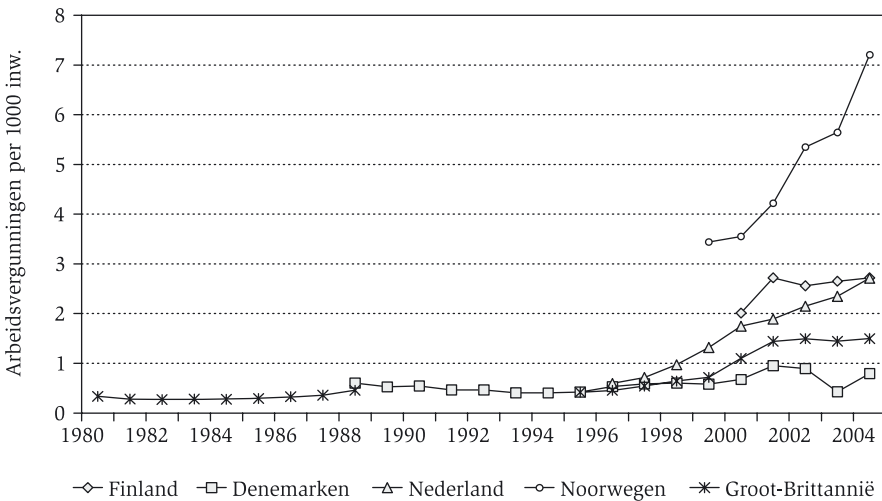
Ten slotte vinden we bij een aantal landen een schoksgewijs patroon terug, met opstoten die vrij snel terug wegebben. Deze plotse opstoten van arbeidsmigratie kunnen toegeschreven worden aan de regularisatiecampagnes die deze landen op de vermelde tijdstippen gevoerd hebben. Deze regularisatiecampagnes hadden tot gevolg dat grote aantallen personen – die reeds geruime tijd zonder geldige verblijfsdocumenten in het land verbleven – plots een legaal statuut verkregen en aanspraak konden maken op een arbeidsvergunning.

Belangrijke uitschieters zijn bijvoorbeeld de periode 1981-1982 in Frankrijk (121.100 regularisaties), 1991 in Spanje (110.100), 2000-2001 in Portugal (179.200) en 2002 in Italië (634.700) (OECD 2005, 100).

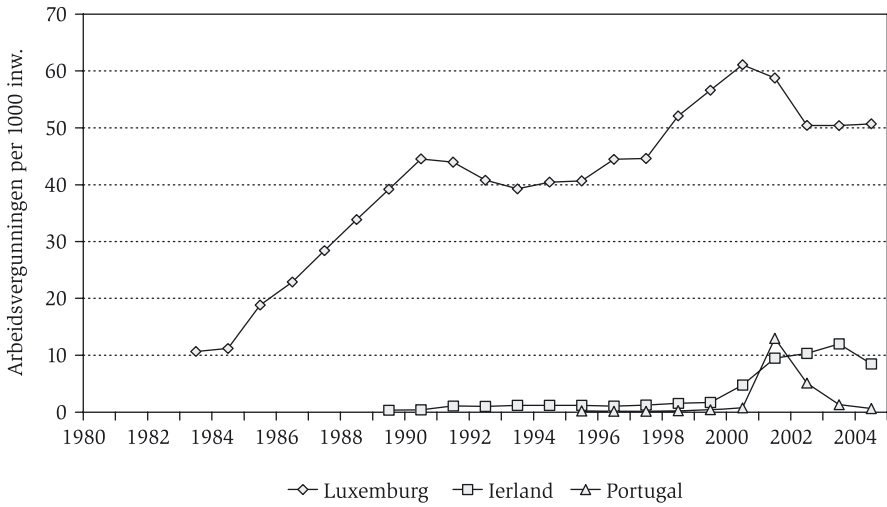
Paneel A: Centraal- en Oost-Europa

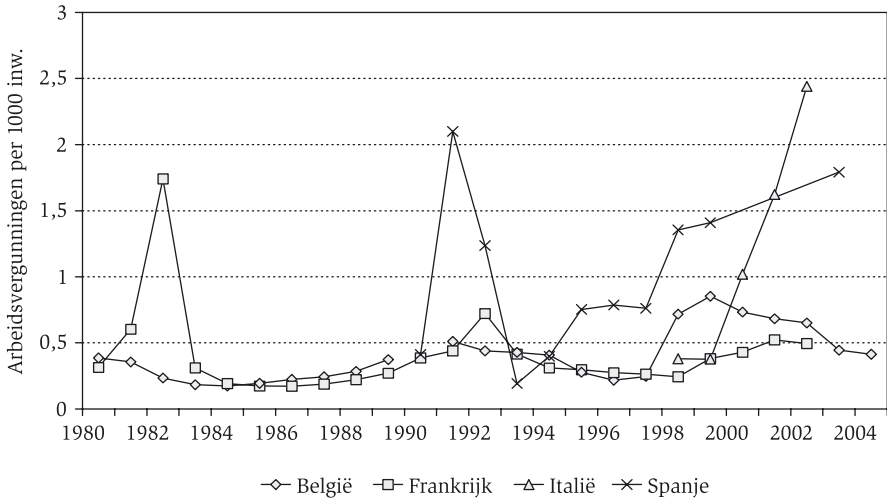
Paneel B: Noord-Europa

Paneel C: Landen met de sterkste instroom

Paneel D: Overige

Figuur 1. Evolutie van het relatief aantal uitgereikte arbeidsvergunningen per land.⁷

4. Een economisch verklaringsmodel voor de instroom van arbeidsmigranten

Uit de cijfers die hierboven gepresenteerd werden blijkt dat (de evolutie van) het aantal uitgereikte arbeidsvergunningen sterk verschilt van het ene land tot het andere. In deze paragraaf gaan we na in hoeverre de geobserveerde patronen samenhangen met economische indicatoren.

4.1 Basismodel: een longitudinaal model voor de instroom van arbeidsmigranten

De afhankelijke variabele in deze analyse is het aantal uitgereikte arbeidsvergunningen per 1000 inwoners. Voor de verschillende landen beschikken we over een tijdsreeks van maximaal 25 jaar. Om deze longitudinale data te analyseren, maken we gebruik van *linear mixed models* (Verbeke & Molenberghs 2000). In onze modellen onderscheiden we verschillende analyseniveaus, nl. het niveau van de afzonderlijke observaties (aantal vergunningen per jaar voor een bepaald land; niveau 1) en het landenniveau (niveau 2). Hierdoor kunnen evoluties binnen de landen (*within-country*) en de verschillen tussen landen (*between-country*) gelijktijdig gemodelleerd worden. Technisch gebeurt de differentiatie tussen de twee niveaus door het opnemen van *random effects* in het model, zoals afzonderlijke intercepten en regressieparameters per land (Welkenhuysen-Gybels & Loosveldt 2002).

Het basismodel dat we in de analyse hieronder zullen gebruiken kan als volgt neergeschreven worden:

$$Y_{ij} = (\beta_0 + b_{0i}) + (\beta_1 + b_{1i})t_j + \varepsilon_{ij}$$

$$\text{met } \begin{cases} \varepsilon_{ij} \sim N(0, \sigma^2) \\ b_{0i} \sim N(0, \sigma_0^2) \\ b_{1i} \sim N(0, \sigma_1^2) \end{cases}$$

De afhankelijke variabele Y_{ij} bevat het aantal arbeidsvergunningen per 1000 inwoners dat door land i in jaar j uitgereikt werd. Het intercept van deze functie, $(\beta_0 + b_{0i})$, bestaat uit twee verschillende componenten: een gemeenschappelijk intercept voor alle landen (β_0) en een afwijking daarvan specifiek per land (b_{0i}). De afhankelijke variabele wordt gemodelleerd als een functie van de tijd t_j . Door deze tijdsvariabele aan het model toe te voegen, drukken we uit dat de aantal arbeidsvergunningen per land niet zomaar in willekeurige volgorde staan, maar wel degelijk een tijdsreeks vormen. Afgezien van enkele pieken die historisch verklaarbaar zijn, wordt deze trendmatige ontwikkeling

ook bevestigd door figuur 1. Het tijdseffect vat m.a.w. de algemene tendens in het aantal afgeleverde arbeidsvergunningen samen. We nemen enkel een lineair tijdseffect op in het model.⁸ Net zoals het intercept bevat ook de regressieparameter voor de tijdsvariabele ($\beta_1 + b_{1i}$) zowel een gemeenschappelijk deel (β_1) als een deviatie per land (b_{1i}). Voor elk land wordt m.a.w. een verschillende rechte geschat die de evolutie van arbeidsmigratie over de tijd weergeeft. De stochastische error-term ε_{ij} beschrijft de afwijkingen tussen de geschatte rechte en de geobserveerde instroomstatistieken. Dit model bevat drie stochastische componenten – b_{0i} , b_{1i} en ε_{ij} – die normaal verdeeld zijn en respectievelijk, σ_0^2 , σ_1^2 en σ^2 als variantie hebben. Door het toevoegen van economische indicatoren aan het model, proberen we een zo groot mogelijk deel van deze foutenvariantie op de verschillende niveaus (land en jaar x land) te verklaren.

4.2 Keuze van de economische indicatoren

In paragraaf 2.3 werden een aantal hypothesen geformuleerd omtrent de invloed van economische factoren op arbeidsmigratie. Op basis van economische migratietheorie verwachten we dat arbeidsmigratie aangetrokken wordt door hoge lonen (hypothese 1), lage werkloosheid (hypothese 2), een sterk uitgebouwde sociale zekerheid (hypothese 3) en een gunstige economische situatie in het algemeen (hypothese 4). Om deze hypothesen empirisch te testen, voegen we een aantal economische indicatoren toe aan het in 4.1 beschreven basismodel.

Omdat we slechts over een relatief klein aantal landen informatie hebben, kunnen slechts een beperkt aantal economische indicatoren in het model opgenomen worden. Het lijkt dan ook aangewezen om per hypothese slechts één enkele indicator te selecteren. De keuze van de indicatoren is sterk gelimiteerd door de schaarste aan internationale statistieken die over tijd en landen heen voldoende vergelijkbaar zijn. Als proxy-variabele voor de hoogte van de lonen gebruiken we het BNP per capita (in vaste prijzen van 1995), relatief t.o.v. het gemiddelde BNP per capita over alle landen.⁹ We indiceren (gebrek aan) werkgelegenheid a.h.v. de geharmoniseerde werkloosheidsgraad. De economische conjunctuur operationaliseren we a.h.v. de jaarlijkse reële groei van het BNP. Deze statistieken zijn afkomstig van Eurostat. Het percentage van het BNP dat aan sociale zekerheid gespendeerd wordt kan dienen als indicator voor de mate waarin het sociaal zekerheidssysteem uitgebouwd is. Deze laatste indicator is afkomstig uit de OECD-databank.

Deze vier economische indicatoren zijn niet stabiel over de tijd heen, maar wijzigen van jaar tot jaar. Dit maakt het mogelijk om in de modellen met een variërend tijdsverloop te experimenteren en zo na te gaan hoe snel het aantal arbeidsvergunningen reageert op economische evoluties. We hebben dus niet

enkel de verklaringskracht van economische indicatoren m.b.t. hetzelfde jaar als de gegevens m.b.t. het aantal arbeidskaarten (tijdstip t_0) getest, maar ook van diezelfde indicatoren m.b.t. één of meerdere jaren ervoor (tijdstippen $t-1$, $t-2$, $t-3$, $t-4$ en $t-5$). Uit deze analyses bleek dat een tijdsverloop van 1 jaar het beste verklaringsmodel opleverde. Bijgevolg hanteren we dit tijdsverloop voor alle indicatoren.

Voor Zwitserland zijn niet alle Eurostat-indicatoren beschikbaar. Dit land werd dan ook noodgedwongen uit het verklaringsmodel weggelaten. Ook Luxemburg werd uit de analyse geweerd. In vergelijking met andere landen levert Luxemburg een zeer groot aantal arbeidsvergunningen af. Door de aanwezigheid van deze zeer uitzonderlijke waarden werd de analyse grondig vertekend.¹⁰ In de uiteindelijke analyse worden dus gegevens m.b.t. 15 landen opgenomen.

4.3 Het economische verklaringsmodel

Alvorens het eigenlijke verklaringsmodel te testen, schatten we een nulmodel zonder onafhankelijke variabelen en met enkel een random intercept. Uit dit nulmodel blijkt dat de intra-class correlatie 0,49 bedraagt. Dit betekent dat 49% van de totale variantie toegeschreven kan worden aan verschillen tussen landen. De andere helft van de van de variantie in het aantal arbeidsvergunningen doet zich voor binnen de tijdsreeksen per land. Beide variantiecomponenten zijn statistisch significant ($p < .01$). De hoge intra-class correlatie bewijst dat het inderdaad nodig is om verschillende niveaus op te nemen in de analyse.

De relevante geschatte parameters van het uiteindelijke verklaringsmodel staan weergegeven in Tabel 3. De variabele 'Tijd' blijkt een significant positief effect te hebben. Dit bevestigt de hierboven gemaakte conclusie dat, gemiddeld over alle landen genomen, het aantal arbeidsvergunningen gestegen is in de jongste 2 decennia. Dit gemeenschappelijk tijdseffect leert ons echter niet veel over de evoluties in afzonderlijke landen, aangezien een verschillend tijdseffect geschat werd per land.

Eén van de economische indicatoren hangt significant samen met het aantal arbeidsvergunningen: hoge werkloosheidscijfers blijken een effect te hebben op arbeidsmigratie één jaar later (-0.199). Conform de verwachtingen (hypothese 2) is het effect negatief: hoge werkloosheidscijfers remmen het aantal arbeidsvergunningen af, lage werkloosheid gaat samen met een toenemend aantal arbeidsvergunningen. Van de gestandaardiseerde effectparameter is bovendien af te leiden dat het om een vrij sterk effect gaat (-0.341). Aangezien de *time lag* slechts 1 jaar bedraagt, lijkt arbeidsmigratie bovendien een vrij efficiënt mechanisme te zijn om het evenwicht op de arbeidsmarkt te herstellen.

Economische groei, BNP per capita en sociale zekerheidsuitgaven blijken daarentegen geen significant effect te hebben. Het aantal arbeidsvergunningen blijkt niet samen te hangen met de economische conjunctuur of de gemiddelde lonen (geïndiceerd door het BNP per capita). Landen die een groter aandeel van het BNP spenderen aan sociale zekerheid blijken evenmin een grotere instroom van arbeidsmigranten te kennen. We vinden m.a.w. geen empirische steun voor hypothesen 1, 3 en 4.

Tabel 3. Economisch verklingsmodel voor het aantal uitgereikte arbeidsvergunningen per 1000 inwoners.¹¹

Fixed effects	Parameter	SE	t-waarde	p-waarde	Gestand. Effect ^a
Intercept	0.236	1.280	0.180	0.857	-0.023
Tijd	0.177	0.043	4.060	0.001	0.418
BNP per capita (t-1)	0.267	0.892	0.300	0.765	0.038
Werkloosheid (t-1)	-0.199	0.069	-2.900	0.004	-0.341
Economische groei (t-1)	-0.101	0.098	-1.030	0.307	-0.097
SZ-uitgaven (t-1)	0.007	0.052	0.130	0.894	0.012
Random effects	Parameter	SE	Z-waarde	p-waarde	
Var. random intercept	5.444	4.174	1.300	0.096	
Var. Random slope 'Tijd'	0.037	0.019	1.910	0.028	
Cor. Random int. en slope	-0.423	0.276	-1.530	0.125	
Residuele variantie	1.436	0.176	8.150	< .0001	

a De gestandaardiseerde effectparameters werden bekomen door een identiek model te schatten op gestandaardiseerde data. Deze werkwijze staat beschreven in Snijders & Bosker (1999, 50).

Het volledige verklingsmodel verklaart 36% van de variantie tussen landen, en 41% van de variantie binnen landen (Snijders & Bosker 1994). Werkloosheid heeft m.a.w. een niet te miskennen invloed op het specifieke verloop van het aantal uitgereikte arbeidsvergunningen. Anderzijds blijft het grootste deel van de variantie op beide niveaus onverklaard. Dit laat voldoende ruimte voor niet-economische verklaringen, zoals historisch-structurele en netwerk-verklaringen voor migratie.

De belangrijkste bevinding van dit onderzoek stemt overeen de resultaten van vorige economische analyses van migratiebewegingen in het algemeen. Pedersen, Pylikova & Smith (2004) en Hooghe e.a. (in druk) kwamen op basis van OECD-data over migratie in het algemeen eveneens tot de conclusie dat voornamelijk een krappe arbeidsmarkt immigratie in de hand werkt. Arbeidsmigratie en migratie in het algemeen worden blijkbaar op een min of meer vergelijkbare wijze beïnvloed door arbeidsmarktprocessen. In tegenstelling tot de resul-

taten van deze analyse echter, concluderen beide studies dat economische groei gepaard gaat met sterker wordende migratiestromen. Daarnaast vonden Hooghe e.a. (in druk) dat sociale zekerheidsuitgaven niet gerelateerd zijn met immigratie, terwijl Pedersen, Pytlikova & Smith (2004) tot een negatieve relatie besluiten.

5. Besluit en discussie

Dit artikel had als voornaamste bedoeling om te testen in welke mate arbeidsmigratie verklaard kan worden door een aantal economische indicatoren. Op basis van zgn. push-pull-theorieën werd verwacht dat hoge lonen, werkgelegenheid, economische groei en een sterk sociaal zekerheidssysteem een positieve invloed hebben op de instroom van arbeidsmigranten. Om deze hypothesen te testen, maakten we gebruik van de OECD-gegevensbank die voor 17 Europese landen het jaarlijkse aantal uitgereikte arbeidsvergunningen bevat tussen 1980-2004.

Uit de OECD gegevens bleek vooreerst dat er nogal wat internationale verschillen bestaan wat het aantal arbeidsvergunningen betreft. Relatief t.o.v. het inwonersaantal levert Luxemburg veruit het grootste aantal arbeidsvergunningen af. In België, Polen en Frankrijk worden relatief gezien het minst arbeidskaarten uitgereikt. De meeste landen in de studie hebben gemeen dat ze een toenemend aantal arbeidsvergunningen kenden gedurende de periode 1980-2004. Het moment waarop de toename zich doorzette, is echter sterk afhankelijk van land tot land. De jongste jaren kenden vooral Italië, Spanje, Portugal en Ierland een sterke groei van de arbeidsmigratie.

Uit inspectie van de cijfers is bovendien gebleken dat het aantal arbeidsvergunningen onderhevig is aan de historische context en aan ingrepen van de wetgever. De destabilisatie van Oost-Europa in de eerste helft van de jaren 1990 heeft zich vertaald in o.a. toenemende arbeidsmigratie naar Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland en Hongarije. In Frankrijk, Spanje, Portugal en Italië hebben regularisatiecampagnes geleid tot markante pieken van het aantal uitgereikte arbeidsvergunningen.

Ondanks onze initiële twijfels over de kwaliteit en vergelijkbaarheid van de OECD-data is het mogelijk gebleken een significant verband te vinden tussen macro-economische factoren en het aantal arbeidsvergunningen. Het aantal arbeidsvergunningen wordt voornamelijk beïnvloed door evoluties op de arbeidsmarkt. Hoge werkloosheidscijfers hangen samen met een dalend aantal arbeidskaarten. Arbeidsmigratie is bovendien een vrij efficiënt instrument gebleken om het evenwicht op de arbeidsmarkt te herstellen: tussen een wijzigende werkgelegenheidsgraad en aantal arbeidsvergunningen zit nauwelijks

een jaar tijdsverloop. Andere economische factoren, nl. het BNP per capita, de economische groei en het percentage van het BNP dat aan de sociale zekerheid gespendeerd wordt, bleken geen effect te hebben op het aantal arbeidsvergunningen. De voornaamste conclusie van dit onderzoek luidt dan ook arbeidsmigratie niet zozeer aangetrokken wordt door sociale zekerheid, maar door werkgelegenheid. Vorig onderzoek (Pedersen, Pytlikova & Smith 2004; Hooghe e.a. in druk) toonde reeds aan dat werkgelegenheid ook migratiestromen in het algemeen beïnvloedt.

Hiermee hebben we echter nog geen antwoord gegeven op de vraag via welke mechanismen dalende werkloosheid arbeidsmigratiestromen in gang zet. Verschillende denkpijpen zijn mogelijk. Een eerste volgt rechtsreeks uit de push-pull theorieën die we als uitgangspunt genomen hebben. Volgens dit denkkader leidt het geheel van rationele, individuele beslissingen tot een macro-evenwicht. Toegepast op arbeidsmigratie: stijgende werkloosheidscijfers maken een land tot een weinig aantrekkelijke bestemming voor arbeidsmigranten, omdat de kans op betaald werk kleiner wordt. Tengevolge hiervan zou het aantal kandidaat-migranten dalen en zou het evenwicht op de arbeidsmarkt hersteld worden. Het is echter niet zeker dat deze redeneertrant met de realiteit overeenstemt. Ze maakt een aantal cruciale assumpties, waaraan mogelijks niet voldaan is. Ten eerste vereist het nemen van rationele beslissingen een minimum aan informatie. Bovenstaande redenering veronderstelt dat kandidaat-migranten relatief gedetailleerde en recente informatie hebben over de werkloosheidsgraad in verschillende potentiële landen van bestemming. Het is nog maar de vraag of dit een realistische hypothese is. Ten tweede maakt de rational choice-benadering abstractie van overheidsingrijpen. Echter, sinds midden jaren 1970 hebben de Europese overheden talrijke maatregelen genomen om de instroom van (arbeids)migranten in te perken (Castles & Miller 1994; Krieger 2004). Om in economische termen verder te gaan: het aanbod aan arbeidsmigranten is gevoelig groter dan de vraag. Wellicht wordt de uiteindelijke instroom dan ook eerder door overheidsbeslissingen bepaald dan door het aantal het aantal kandidaat-arbeidsmigranten.

Een tweede denkpijp plaatst het verband tussen werkgelegenheid en arbeidsmigratie in een ruimer politicologisch kader, en stelt dat de overheid actief ingrijpt op deze relatie. Het is mogelijk dat de overheid de functie van poortwachter vervult, en een groter aantal arbeidsvergunningen uitreikt indien er krapte op de arbeidsmarkt dreigt te ontstaan. In de praktijk blijkt ook dat de meeste arbeidsvergunningen inderdaad pas toegekend worden op basis van een analyse van de huidige arbeidsmarktsituatie: bestaat er een reële behoefte aan buitenlandse werkkrachten of niet? Ook de discussie rond de uitbreiding van de lijst knelpuntberoepen die recentelijk in België gevoerd werd, kan in dit licht gezien worden. Het evenwicht op de arbeidsmarkt zou dan eerder hersteld worden door overheidsregulatie dan door de 'onzichtbare hand' van individuele beslissingen. Bijkomend onderzoek zal moeten uitwijzen of deze

denkpiste correct is, en via welke processen dit overheidsingrijpen precies vorm krijgt in de verschillende Europese landen.

NOTEN

1. De eerste auteur wenst het FWO te bedanken voor het aspiranten-mandaat dat hem in staat stelde aan dit project mee te werken. De auteurs danken tevens de onderzoeksraad van de KU Leuven om het interdisciplinaire onderzoeksprogramma 'Sociale Cohesie en Diversiteit' mogelijk te maken. Dank ook aan Roel Jennissen en drie anonieme reviewers voor de constructieve commentaren op een vorige versie van deze paper.
2. Deze 17 landen zijn: België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Hongarije, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Portugal, Spanje, Groot-Brittannië en Zwitserland.
3. Voor een overzicht van de verschillende definities, zie: OECD 2006, 366-67.
4. In de periode vóór 1991 werden de gegevens van Oost- en West-Duitsland samenge-teld.
5. We vinden dit patroon niet enkel terug voor arbeidsmigratie, maar ook voor migra-tie in het algemeen.
6. Bron: European Migration Network, National Contact Point for Austria.
7. De panelen van deze figuur werden op een verschillende schaal uitgezet. Op die manier zijn ook de evoluties in landen met een eerder beperkt aantal arbeidsver-gunningen duidelijk leesbaar.
8. Op basis van figuur 1 zou men een aantal non-lineariteiten in de tijdsreeksen kunnen vermoeden. Echter, een kwadratisch tijdseffect bleek niet significant te zijn.
9. In zowat alle landen kent het BNP per capita een vrij lineaire stijging over de tijd heen. Tengevolge hiervan hangt deze maat bijna perfect samen met de tijdsvariabe-le, wat convergentieproblemen oplevert. Omwille hiervan hebben we ervoor geko-zen het relatieve BNP per capita (BNP per capita gedeeld door het gemiddelde BNP per capita over alle landen heen in hetzelfde jaar) als indicator te gebruiken. Door deze bewerking werd de algemene opwaartse trend van het BNP per capita uit onze indicator weggezuiverd. We testen dus in de eerste plaats of schommelingen van het BNP per capita t.o.v. de algemeen stijgende trend leiden tot een toename van het aantal arbeidsvergunningen.
10. Dit is in het bijzonder het geval voor het effect van de variabele BNP per capita. Omdat Luxemburg tegelijk een uitzonderlijk hoog BNP per capita heeft en een groot aantal arbeidsvergunningen uitreikt, is het effect van BNP per capita significant in een model waarin de Luxemburgse data opgenomen werd. In de andere landen vinden we dit patroon echter niet terug. Omdat de reden voor het grote aantal arbeidsvergunningen niet bij het hoge BNP per capita ligt, maar integendeel in andere factoren buiten het model (vb. de grootte van het land), opteerden we ervoor om Luxemburg uit te analyse te weren (Welkenhuysen-Gybels & Loosveldt 2002).
11. Ditzelfde model werd geschat voor een dataset waaruit de markante pieken in het aantal arbeidsvergunningen weggelaten werden. De conclusies werden hier niet substantieel door gewijzigd, wat aantoont dat deze uitzonderlijke observaties de re-sultaten niet vertekenen.

BIBLIOGRAFIE

- Arango, J. (2000), Explaining Migration: A Critical View, *International Social Science Journal*, 52(165), 283-296.
- Bengtsson, T., C. Lundh & K. Scott (2005), From Boom to Bust: The Economic Integration of Immigrants in Postwar Sweden, pp. 15-58 in K. Zimmermann (ed.), *European Migration. What do we Know?*, Oxford: Oxford University Press.
- Borjas, G. (1989), Economic Theory and International Migration, *International Migration Review*, 23, 457-485.
- Borjas, G. (1995), The Economic Benefits from Immigration, *Journal of Economic Perspectives*, 9(2), 3-22.
- Borjas, G.J. (1999), Immigration and Welfare Magnets, *Journal of Labour Economics*, 17(4), 607-637.
- Castles, S. & M. Miller (1994), *The Age of Migration. 1st edition*. Basingstoke: Macmillan.
- DaVanzo, J. (1978), Does Unemployment Affect Migration? Evidence from Micro Data, *Review of Economics and Statistics*, 60(4), 504-514.
- Feld, S. (2005), Labor Force Trends and Immigration in Europe, *International Migration Review*, 39(3), 637-662.
- Geets, J., Pauwels, F., Wets, J., Lamberts, M. & C. Timmerman (2006), *Nieuwe migranten en de arbeidsmarkt*. Leuven/Antwerpen: HIVA/Oases.
- Hatton, T. & J. Williamson (1998), *The Age of Mass Migration. Causes and Economic Impact*. Oxford: Oxford University Press.
- Hatton, T. & J. Williamson (1994), *Migration and the International Labor Market, 1850-1939*. London: Routledge.
- Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (2004), *Verslag 2004*. Brussel: Hoge Raad voor de Werkgelegenheid.
- Hooghe, M., A. Trappers, B. Meuleman & T. Reeskens (in druk), Migration to European Countries. A Structural Explanation of Patterns, 1980-2004, *International Migration Review*.
- Jennissen, R.P.W. (2004), *Macro-economic Determinants of International Migration in Europe*. Amsterdam: Dutch University Press.
- Kalter, F. (1998), Partnerschaft und Migration. Zur theoretischen Erklärung eines empirischen Effect, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 50(2), 283-309.
- Krieger, H. (2004), *Migration Trends in an Enlarged Europe*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Lemaître, G. (2005), *The Comparability of International Migration Statistics*. Paris: OECD (Statistics Brief 9).
- Massey, D.S., J. Arango & G. Hugo (1998), *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the end of the Millenium*. Oxford: Clarendon Press.
- Massey, D.S., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino & J.E. Taylor (1993), Theories of International Migration: A Review and Appraisal, *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Meuleman, B., J. Meireman & J. Billiet (2006), Immigratie en asiel. Opvattingen en houdingen van Belgen, Duitsers, Nederlanders en Britten in het Europees Sociaal Survey, pp. 63-89 in M. Foblets, J. Vrieling & J. Billiet (eds.), *Multiculturalisme ontleed. Een staalkaart van onderzoek aan de K.U. Leuven*. Leuven: Universitaire Pers.
- Mitchell, B.R. (1998), *International historical statistics: Europe 1750-1993*. London: Macmillan.
- Pedersen, P.J., M. Pytlikova & N. Smith (2004), Selection or Network Effects? Migration Flows into 27 OECD Countries, 1990-2000. *IZA Discussion Paper 1104*.

- Piore, M. J. (1979), *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Portes, A. & J. Böröcz (1989), Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants and Modes of Incorporation, *International Migration Review*, 23(3), 606-630.
- Portes, A. & R. Rumbaut (1996), *Immigrant America: A Portrait (2nd ed.)*. Berkeley: University of California Press.
- Snijders, T. & R. Bosker (1994), Modeled Variance in Two-Level models, *Sociological Methods and Research*, 22(3), 342-363.
- Snijders, T. & R. Bosker (1999), *Multilevel analysis: an introduction to basic and advanced multilevel modeling*. London: Sage.
- Stark, O. (1991), *The Migration of Labour*. Cambridge: Blackwell.
- Stark, O. & D.E. Bloom (1985), The New Economics of Labor Migration, *American Economic Review*, 75, 173-178.
- OECD (2005), *Trends in International Migration: SOPEMI 2004 Edition*. Paris: OECD
- OECD (2006), *International Migration Outlook 2006*. Paris: OECD.
- Venturini, A. (2004), *Postwar Migration in Southern Europe, 1950-2000: An Economic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verbeke, G. & G. Molenberghs (2000), *Linear Mixed Models for Longitudinal Data*. New York: Springer.
- Welkenhuysen-Gybels, J. & G. Loosveldt (2002), *Regressieanalyse: een introductie in de multivariabelenanalyse*. Leuven: Acco.